

ПРОБЛЕМА АВТОНОМІЇ ЗАКАРПАТТЯ В 1991 р.

Адамович С.В.

Прикарпатський національний університет імені В.Стефаника

Дезінтеграційні процеси в СРСР наприкінці 80-х рр. ХХ ст. і національне відродження в УРСР на Закарпатті знайшло відображення в активізації політичного русинства. В регіоні було започатковано рух, що спрямовувався на прищеплення русинам окремої від українців ідентичності й використання етнічної окремішності задля обґрунтування вимог автономного статусу Закарпаття.

В умовах становлення незалежної України проблема русинства становила загрозу територіальній цілісності і самому існуванню української державності. Проблемі політичного русинства та автономії Закарпаття присвятили праці відомі вітчизняні науковці Ю.Балега, С.Віднянський, О.Гаврош, О.Майборода, О.Мишанич, М.Панчук. Дослідники – захисники русинства М.Алмашій, І.Гранчак, П.Магочі, М.Макара, І.Мигович, І.Поп, М.Шарга вважають, що русини походять від окремого слов'янського племені чи групи племен. П.Годьмаш та І.Турияниця присвятили дослідження юридичному обґрунтуванню існування русинства як окремої нації.

Проте, незважаючи на спроби наукового дослідження політичного русинства, в історіографії ще не проведено комплексного аналізу розгортання русинських течій в регіоні та спроб домогтися автономії Закарпаття. Саме тому стаття присвячена аналізу спроб створення автономії на Закарпатті в 1991 р.

Унаслідок демократизації суспільства влада на Закарпатті втрачала контроль над ситуацією, а тому ще в 1989 р. в Ужгороді для місцевої партноменклатури негласно організовується серія “русинських” семінарів для вишколу ідеологів русинського сепаратизму. 9 лютого 1990 р. пленум Закарпатського обкому КПУ обрав першим секретарем М.Волощука, який зробив своїм гаслом локальний сепаратизм. Його позицію визначили як особисті стосунки, так і

вплив Галичини, де комуністи втратили владу. Крім того, партійні ЗМІ намагалися зупинити розвиток національної самосвідомості закарпатських українців, роздмухували напруження і ворожнечу між Закарпаттям та Галичиною.

17 лютого 1990 р. в Ужгороді відбувся установчий з'їзд русинів, який проголосив утворення “Товариства карпатських русинів” (згодом Общество подкарпатских русинов (ОПР)). У статуті організації проголошувалися різні види культурно-освітньої праці: збір фольклору та багатств русинської мови, дослідження русинської історії. Проте окремі члени товариства розпочали агітацію за “відрубність закарпатоукраїнського населення від своїх східних братів”.

Товариство пішло на активне зближення з шовіністично налаштованими елементами із Товариства угорської культури Закарпаття, доказом чого стало ініціювання обществом перейменування вулиць Ужгорода на честь угорських діячів, а також підтримка реабілітації угрофільських політиків А.Бродія та С.Фенцика. З'явилися навіть заяви окремих лідерів угорських інституцій з вимогою “надання права корінному населенню повернути в документах свою одвічну національність”.

Політична допомога угорській меншині з боку політичних інститутів Угорщини в основному виражалася в обережній підтримці автономістських прагнень закарпатців (обласна автономія, угорський автономний округ, вільна економічна зона). Однак, в Будапештському парламенті були спроби екстремістських парламентаріїв перешкодити ратифікації договору між Угорщиною і Україною, який стверджував принцип непорушності кордонів обох країн.

Після проголошення Декларації незалежності УРСР активізується агітація за політичне русинство. 29 вересня 1990 р. на засіданні правління товариства прийнято “Декларацію Товариства карпатських русинів про повернення Закарпатській області статусу автономної республіки”. У ній заперечувалися правильність і законність законодавчих актів Верховної Ради СРСР і УРСР 1945-1946 рр. про возз'єднання Закарпатської України з УРСР, єдино законним і чинним визнавалось рішення про утворення 8 жовтня 1938 р. автономної Підкарпатської Русі у складі Чехословаччини.

Обласне керівництво заявляло, що вищі посади в краї повинні належати виключно закарпатцям, за сприяння обкому КПУ поширювалася ідея створення вільної економічної зони, базою якої мали стати підприємства союзного підпорядкування і зарубіжні фірми. Крім того, 14 липня 1991 р. товариство угорської культури прийняло “Декларацію про автономний статус Закарпаття”. Така подія не могла відбутися без консультацій з місцевою владою.

Невдалий серпневий переворот 1991 р. ДКНС змусив обласну владу активніше поширювати ідеї автономії. Так, 27 серпня 1991 р. розпочинає роботу сесія обласної ради, на яку винесено питання про автономію Закарпаття. 16 вересня 1991 р. політичні русини проводять прес-конференцію, а 17 вересня ініціюють мітинги в Ужгороді та Мукачеві з вимогами автономії.

Група націонал-демократів розпочинає голодування під стінами облради з вимогою відставки М.Волощука та зняття з порядку денного питання про автономію. У ніч з 28 на 29 вересня 1991 р. міліція пробує розігнати наметове містечко і б'є голодуючих. Громадська думка схиляється в бік підтримки пікетувальників, а студенти місцевого університету оголошують страйк. 1 жовтня 1991 р. найбільш одіозні обласні керівники подали у відставку, а наступного дня сесія перервала роботу і голодування було припинено. Влада пообіцяла звернутися до ВР України з пропозицією переобрати облраду на багатопартійній основі, відклала розгляд питання про статус Закарпаття.

Проте 31 жовтня 1991 р. Закарпатська обора вирішила провести місцевий референдум щодо надання області статусу автономної території як суб'єкта незалежної України. Обласна номенклатура поширювала чутки про утворення нового адміністративного утворення у складі Закарпатської, Львівської та Івано-Франківської областей з центром у Львові. Ідею автономії також підтримало Товариство угорської культури Закарпаття, яке за два тижні до референдуму об'єдналося з товариствами русинів, словаків, циганів і німців у Демократичну лігу національностей Закарпаття.

У відповідь на такі дії Президія Верховної Ради в постанові від 6 листопада 1991 р. звернула увагу Закарпатської облради на порушення Конституції і Закону УРСР “Про всеукраїнський та місцевий референдуми” і скасувала

рішення про проведення референдуму. Комісіям ВР з питань державного суверенітету, міжреспубліканських і міжнаціональних відносин, з питань діяльності Рад народних депутатів, розвитку місцевого самоврядування, у питаннях законодавства і законності було доручено провести в обшраді відповідну роз'яснювальну роботу з цього питання. Завдяки втручанню Л.Кравчука референдум про автономний статус Закарпаття було замінено референдумом про надання області статусу особливої самоврядної адміністративної території.

1 грудня 1991 р. 78 % виборців на обласному референдумі підтримали ідею самоврядної адміністративної території. Такий результат значною мірою був наслідком активної пропаганди в обласних ЗМІ, а також привабливими гаслами референдуму. Одночасно згідно з рішенням Березівської райради від 14 вересня 1991 р. на території району проводився місцевий референдум про утворення національно-адміністративної одиниці – Угорського автономного округу. 82 % виборців підтримали цю ініціативу.

6 березня 1992 р. Закарпатська облрада вирішила просити ВР України прийняти закон про спеціальну адміністративну територію Закарпаття та узаконити національність “русин”. 22 червня 1992 р. була прийнята постанова про право населення на відновлення і зміну національності за своїм бажанням. Однак, рішення облради були проігноровані, був відхилений Верховною Радою України і проект створення на всій території Закарпаття вільної економічної зони. В умовах становлення незалежної України русинський рух маргіналізувався і поступово перейшов на культурницькі форми праці.

Підсумовуючи, відзначимо, що активізація русинства на початку 90-х рр. відбулася в умовах зростання етнополітичної активності населення колишнього СРСР і за сприяння партійно-державного апарату Закарпатської області. Партноменклатурні кола сподівались використати русинофільство як протидію діяльності українських національно-демократичних організацій і зберегти свій вплив в краї. Відіграли свою роль і загальносоюзні органи влади, які на протигагу державницьким тенденціям розпалювали регіональні сепаратистські рухи в Україні.